श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब

UG-11.10- द्वितीय सोपान

स्व धाम प्रस्थान को देखो हो रहे श्री कृष्ण तैयार।
उद्धृत किए उद्धव समक्ष अद्भुत अनमोल उद्गार।।

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम्।
देवीं(म्) सरस्वतीं(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्॥
नामसङ्कीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम्।
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्॥

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

एकादशः स्कन्धः

॥ अथ दशमोऽध्यायः॥

श्रीभगवानुवाच

मयोदितेष्ववहितः(स्), स्वधर्मेषु मदाश्रयः ।
वर्णाश्रमकुलाचार- मकामात्मा समाचरेत् ॥ 1॥

मयो+ दितेष्व + वहितः(स्), वर्णा+ श्रम+ कुलाचार

अन्वीक्षेत विशुद्धात्मा , देहिनां(वँ) विषयात्मनाम् ।
गुणेषु तत्त्वध्यानेन, सर्वारम्भविपर्ययम् ॥ 2॥

विषयात्+ मनाम्, सर्वारम्भ+ विपर्य+ यम्

सुप्तस्य विषयालोको , ध्यायतो वा मनोरथः ।
नानात्मकत्वाद् विफलस्- तथा भेदात्मधीर्गुणैः ॥ 3॥

नानात्+ मकत्वाद्, भेदात्+ मधीर्+ गुणैः

निवृत्तं(ङ्) कर्म सेवेत , प्रवृत्तं(म्) मत्परस्त्यजेत् ।
जिज्ञासायां(म्) सं(म्)प्रवृत्तो, नाद्रियेत् कर्मचोदनाम् ॥ 4॥

मत्+ परस्+ त्यजेत्

यमानभीक्ष्णं(म्) सेवेत , नियमान् मत्परः(ख्) क्वचित् ।
मदभिज्ञं(ङ्) गुरुं(म्) शान्त- मुपासीत मदात्मकम् ॥ 5॥

यमा+ नभीक्ष्णं(म्)

अमान्यमत्सरो दक्षो , निर्ममो दृढसौहृदः ।
असत्वरोऽर्थजिज्ञासु- रनसूयुरमोघवाक् ॥ 6॥

अमान्य+ मत्सरो, असत्वरोऽर्थ+ जिज्ञासु , रनसूयु+ रमोघवाक्

जायापत्यगृहक्षेत्र- स्वजनद्रविणादिषु ।
उदासीनः(स्) समं(म्) पश्यन्, सर्वेष्वर्थमिवात्मनः ॥ 7॥

जाया+ पत्य+ गृहक्षेत्र ,स्वज+ नद्रविणा+ दिषु , सर्वेष्+ वर्थ+ मिवात्मनः

विलक्षणः(स्) स्थूलसूक्ष्माद्, देहादात्मेक्षिता स्वदृक् ।
यथाग्निर्दारुणो दाह्याद्, दाहकोऽन्यः(फ्) प्रकाशकः ॥ 8॥

स्थू+ लसूक्ष्माद्, देहा+ दात्मेक्षिता ,यथाग्निर्+ दारुणो

निरोधोत्पत्त्यणुबृहन्- नानात्वं(न्) तत्कृतान् गुणान् ।
अन्तः(फ्) प्रविष्ट आधत्त, एवं(न्) देहगुणान् परः ॥ 9॥

निरोधोत्+ पत्+ त्यणु+ बृहन्

योऽसौ गुणैर्विरचितो, देहोऽयं(म्) पुरुषस्य हि ।
संसारस्तन्निबन्धोऽयं(म्), पुं(म्)सो विद्याच्छिदात्मनः ॥ 10॥

गुणैर्+ विरचितो, संसा+ रस्तन्+ निबन्धोऽयं(म्),
विद्याच्+ छिदात्मनः

तस्माज्जिज्ञासयाऽऽत्मान- मात्मस्थं(ङ्) केवलं(म्) परम् ।
संगम्य निरसेदेतद्- वस्तुबुद्धिं(म्) यथाक्रमम् ॥ 11॥

तस्माज्+ जिज्ञा+ सयाऽऽत्मान, मात्+ मस्थं(ङ्), निरसे+ देतद्

आचार्योऽरणिराद्यः(स्) स्या- दन्तेवास्युत्तरारणिः ।
तत्सन्धानं(म्) प्रवचनं(वँ), विद्यासन्धिः(स्) सुखावहः ॥ 12॥

आचार्योऽ+ रणि+ राद्यः(स्), दन्ते+ वास्युत्+ तरारणिः

वैशारदी सातिविशुद्धबुद्धिर्-
धुनोति मायां(ङ्) गुणसम्प्रसूताम् ।
गुणां(म्)श्च सन्दह्य यदात्ममेतत्,
स्वयं(ञ्) च शाम्यत्यसमिद् यथाग्निः ॥ 13॥

साति+ विशुद्ध+ बुद्धिर्, गुणसम्+ प्रसूताम्,
यदात्+ ममेतत्, शाम्यत्य+ समिद्

अथैषां(ङ्) कर्मकर्तृणां(म्), भोक्तृणां(म्) सुखदुःखयोः ।
नानात्वमथ नित्यत्वं(लँ), लोककालागमात्मनाम् ॥ 14॥

कर्म+ कर्तृणां(म्), नाना+ त्वमथ,
लोक+ काला+ गमात्+ मनाम्

मन्यसे सर्वभावानां(म्), सं(म्)स्था ह्यौत्पत्तिकी यथा ।
तत्तदाकृतिभेदेन, जायते भिद्यते च धीः ॥ 15॥

ह्यौत्+ पत्तिकी, तत्+ तदा+ कृतिभेदेन

एवमप्यं(ङ्)ग सर्वेषां(न्), देहिनां(न्) देहयोगतः ।
कालावयवतः(स्) सन्ति, भावा जन्मादयोऽसकृत् ॥ 16॥

एव+ मप्यं(ङ्)ग, काला+ वयवतः(स्) , जन्मा+ दयोऽ+ सकृत्

अत्रापि कर्मणां(ङ्) कर्तु- रस्वातन्त्र्यं(ञ्) च लक्ष्यते ।
भोक्तुश्च दुःखसुखयोः(ख्), को न्वर्थो विवशं(म्) भजेत् ॥ 17॥

रस्वा+ तन्त्र्यं(ञ्)

न देहिनां(म्) सुखं(ङ्) किञ्चिद् , विद्यते विदुषामपि ।
तथा च दुःखं(म्) मूढानां(वँ), वृथाहं(ङ्)करणं(म्) परम् ॥ 18॥

विदुषा+ मपि , वृथाहं(ङ्)+ करणं(म्)

यदि प्राप्तिं(वँ) विघातं(ञ्) च, जानन्ति सुखदुःखयोः ।
तेऽप्यद्धा न विदुर्योगं(म्), मृत्युर्न प्रभवेद् यथा ॥ 19॥

को न्वर्थः(स्) सुखयत्येनं(ङ्), कामो वा मृत्युरन्तिके ।
आघातं(न्) नीयमानस्य, वध्यस्येव न तुष्टिदः ॥ 20॥

सुख+ यत्येनं(ङ्),मृत्यु+ रन्तिके, नीय+ मानस्य ,वध्यस्+ येव

श्रुतं(ञ्) च दृष्टवद् दुष्टं(म्), स्पर्धासूयात्ययव्ययैः ।
बह्वन्तरायकामत्वात्, कृषिवच्चापि निष्फलम् ॥ 21॥

स्पर्धा+ सूयात्+ यय+ व्ययैः ,बह्वन्+ तरायका+ मत्वात् ,
कृषिवच्+ चापि

अन्तरायैरविहतो, यदि धर्मः(स्) स्वनुष्ठितः ।
तेनापि निर्जितं(म्) स्थानं(यँ), यथा गच्छति तच्छृणु ॥ 22॥

अन्तरायै+ रविहतो

इष्ट्वेह देवता यज्ञैः(स्), स्वर्लोकं(यँ) याति याज्ञिकः ।
भुं(ञ्)जीत देववत्तत्र, भोगान् दिव्यान् निजार्जितान् ॥ 23॥

देव+ वत्+ तत्र ,निजार्+ जितान्

स्वपुण्योपचिते शुभ्रे , विमान उपगीयते ।
गन्धर्वैर्विहरन् मध्ये, देवीनां(म्) हृद्यवेषधृक् ॥ 24॥

स्वपुण्यो+ पचिते, गन्धर्+ वैर्+ विहरन् , हृद्यवे + षधृक्

स्त्रीभिः(ख्) कामगयानेन, किं(ङ्)किणीजालमालिना ।
क्रीडन् न वेदात्मपातं(म्), सुराक्रीडेषु निर्वृतः ॥ 25॥

का+ मगया+ नेन ,नवे+ दात्म+ पातं(म्) ,सुरा+ क्रीडेषु

तावत् प्रमोदते स्वर्गे, यावत् पुण्यं(म्) समाप्यते ।
क्षीणपुण्यः(फ्) पतत्यर्वा- गनिच्छन् कालचालितः ॥ 26॥

यद्यधर्मरतः(स्) सङ्गा- दसतां(वँ) वाजितेन्द्रियः ।
कामात्मा कृपणो लुब्धः(स्), स्त्रैणो भूतविहिं(म्)सकः ॥ 27॥

यद्य+ धर्मरतः(स्),भू+ तविहिं(म्)+ सकः

पशूनविधिनाऽऽलभ्य, प्रेतभूतगणान् यजन् ।
नरकानवशो जन्तुर्- गत्वा यात्युल्बणं(न्) तमः ॥ 28॥

पशू+ नविधिनाऽऽ+ लभ्य, यात्युल्+ बणं(न्)

कर्माणि दुःखोदर्काणि, कुर्वन् देहेन तैः(फ्) पुनः ।
देहमाभजते तत्र , किं(म्) सुखं(म्) मर्त्यधर्मिणः ॥ 29॥

दुःखो+ दर्काणि , मर्त्य+ धर्मिणः

लोकानां(लँ) लोकपालानां(म्), मद्भयं(ङ्) कल्पजीविनाम् ।
ब्रह्मणोऽपि भयं(म्) मत्तो, द्विपरार्धपरायुषः ॥ 30॥

द्विपरार्+ धपरायुषः

गुणाः(स्) सृजन्ति कर्माणि, गुणोऽनुसृजते गुणान् ।
जीवस्तु गुणसं(यँ)युक्तो, भुङ्क्ते कर्मफलान्यसौ ॥ 31॥

गुणोऽ+ नुसृजते,
कर्म+ फलान्+ यसौ

यावत् स्याद् गुणवैषम्यं(न्), तावन्नानात्वमात्मनः ।
नानात्वमात्मनो यावत् , पारतन्त्र्यं(न्) तदैव हि ॥ 32॥

तावन्+ नाना+ त्वमात्मनः , नाना+ त्वमात्+ मनो

यावदस्यास्वतन्त्रत्वं(न्), तावदीश्वरतो भयम् ।
य एतत् समुपासीरं(म्)स्- ते मुह्यन्ति शुचार्पिताः ॥ 33॥

याव+ दस्या+ स्वतन्त्र+ त्वं(न्), ताव+ दीश्वरतो

काल आत्माऽऽगमो लोकः(स्), स्वभावो धर्म एव च ।

इति मां(म्) बहुधा प्राहुर्- गुणव्यतिकरे सति ॥ 34॥

गुण+ व्यतिकरे

उद्धव उवाच

गुणेषु वर्तमानोऽपि, देहजेष्वनपावृतः ।

गुणैर्न बद्ध्यते देही, बद्ध्यते वा कथं(वँ) विभो ॥ 35॥

देहजेष्+ वनपावृतः

कथं(वँ) वर्तेत विहरेत्, कैर्वा ज्ञायेत लक्षणैः ।

किं(म्) भुं(ञ्)जीतोत विसृजेच्-छयीतासीत याति वा ॥ 36॥

छयी+ तासीत

एतदच्युत मे ब्रूहि, प्रश्नं(म्) प्रश्नविदां(वँ) वर ।

नित्यमुक्तो नित्यबद्ध, एक एवेति मे भ्रमः ॥ 37॥

एत+ दच्युत

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहं(म्)स्यां(म्)

सं(म्)हितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसं(वँ) वादे दशमोऽध्यायः ॥ 10॥

ॐ पूर्णमदः(फ्) पूर्णमिदं(म्)पूर्णात्पूर्णमुदच्यते

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते।।

ॐ शान्तिः(श्)शान्तिः(श्)शान्तिः।।